

Bosna u očima austroougarskog žandara

František Valoušek, *Sjećanja na Bosnu: zapisi austroougarskog žandara na službi u Bosni*, priredila Dagmar Dorovska, prevela s češkog Zvezdana Marković, Sarajevo: Bosanska riječ, 2015, str. 246.

U svom djetinjstvu u Višegradu viđao sam zidine na brdima prema srbijanskoj granici koje je naš svijet zvao "đandarije". Govorilo se da su tu u doba Austrije bili "đandari". Za djecu koja su se tada igrala "đandara i lopova" to su bila mistična mjesta.

Ta mjesta oživio je u svojim sjećanjima Čeh František Valoušek, koji je bio na službi u "Bosanskoj žandarmeriji" u vrijeme Austroougarske u vremenu od 1902. do 1918. Naime, austroougarska uprava je radi održavanja reda i mira u BiH i čuvanja granica formirala poseban korpus žandarmerije – vojno uređenih sigurnosnih snaga – u koji je regrutovala većinom Slovene iz Monarhije. Oni su mogli da se sporazumijevaju sa mjesnim stanovništvom ili da brzo nauče bosanski jezik. U tom korpusu bilo je Hrvata, Čeha, Slovaka, Poljaka i drugih podanika Monarhije. Jedan od njih – František Valoušek – ostavio je detaljna sjećanja na svojih 16 godina službe u BiH.

Valoušek je imao bogat životni put. Rođen je u blizini Brna 1879. Bio je rudar, vojnik a zatim žandar. U BiH je preživio burne godine aneksije, Balkanskih ratova i Prvog svjetskog rata. Nakon toga se vratio u Češku, preživio Drugi svjetski rat i iskusio socijalističku vlast. Umro je 1961. godine. Valoušek je detaljno zapisivao svoje uspomene. U njegovoj ostavštini nađeno je 9170 strana rukopisa. Iz tog obilja zapisanih sjećanja Dagmar Dorovska je izabrala, sastavila i priredila dijelove koje se

odnose na BiH i to objavila 1999. godine. Ta knjiga je sada prevedena na bosanski jezik a Valoušekova sjećanja mogu čitati potomci onih čiji je život uređivao i opisivao.

Valoušek je svoje godine žandarske službe u BiH proveo u Istočnoj Bosni, na granicama sa Srbijom, Osmanском Državom do 1912. i Crnom Gorom. Obučavan je u Goraždu, služio u Kamenici kod Višegrada šest godina, zatim Čelebićima kod Foče, u Meštrovcu i Metaljci. Valoušekov žandarski zadatak bilo je osiguranje granice i istraživanje počinjenih krivičnih djela i prekršaja u pograničnom području. Zato se njegova sjećanja najčešće fokusiraju na ta pitanja. U njima čitamo o ilegalnim prelascima granice, uhođenju, sprečavanju upada komita, kršenjima zakona u pograničnom pojasu itd. Pored toga, Valoušek daje vrlo lijepe opise Istočne Bosne, kakva je nekad bila, i života u njoj, većinom na bosanskom selu. Taj život je očigledno bio veoma težak i surov. Uz opise bosanskih prašuma, doline Drine i Tare, Valoušek bilježi svoja zapažanja o Bosancima s kojima se svakodnevno susretao. Ti zapisi su dragocjen etnografski materijal, mada se često lična zapažanja isprepliću sa stereotipima i predrasudama. On, na primjer, piše: "Cijela Bosna i njen narod su velika zagonetka. Tako primitivno, i sa tako malim zahtjevima za održavanje života, valjda ne živi ni jedan narod u Evropi, a uz sve to, bosanski narod je sretan, zadovoljan, veseo, zdrav i sposoban da dugo živi" (str. 65).

Spoj faktografije i predrasuda je vidljiv posebno u izlaganjima o islamskoj vjeri i običajima muslimana, koje Valoušek naziva "Turcima", iako je austroougarska uprava u njegovo doba već bila propisala korištenje termin "musliman". Tako, naprimjer, Valoušek ovako piše o zabrani svinjetine kod muslimana: "Na osnovu Kurana Turci ne smiju npr. jesti svinjsko meso, a to je zato što su u Muhamedovo vrijeme Turci bili zaraženi pantljičarom, koju su dobili od sirovog svinjskog mesa 'obrađenog' pod sedlom dok ne postane bobičavo, a bilo je zaraženo, jer su svinje živjele vani slobodno, žderući sve pa i ljudski izmet sa ostacima pantljičare;

tako se taj proces stalno ponavljao. Ne nalazeći drugi prikladan lijek, Muhamed je prosto zabranio da jedu svinjsko meso" (str. 24). Valoušek, također, daje slike muslimanskih žena na selima Istočne Bosne. Tu se, također, miješaju činjenice i predrasude: "Razgovor s njima (ženama u kući žandarevog pobratima muslimana u selu Selište- op. FK) je bio vrlo zanimljiv, iako su bile primitivne, ništa o svijetu nisu znale, bile su nepismene a nikada nigdje nisu bile, čak ni u Foči, cijeli život su provodile samo u svom kućerku u šumi, a prema Kuranu su držane u neznanju i odgajane da budu sluškinje svojim muževima" (str. 164). Stvarno težak položaj žene na bosanskom muslimanskom selu tumačen je u duhu orijentalističkog diskursa kao posljedica kur'anskog učenja.

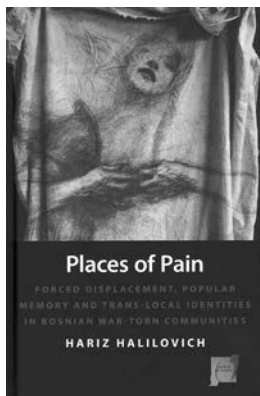
Mnogo više faktičke istine nalazimo u žandarevim opisima osmanskih (turskih) karaula s kojima je imao kontakte. Situacija je bila otužna i pokazivala je stanje umiruće carevine. Osmansku granicu prema BiH čuvali su malobrojni askeri a ne školovana žandarmerija. Bili su redom iz Azije i nisu znali domaći jezik. Često su ulazili na teritoriju BiH i pljačkali po selima. Žandaru su za malo kafe i šećera davali informacije koje je tražio (str. 132). Kada su balkanske pravoslavne države objavile rat Osmanskoj državi oktobra 1912. petorica osmanskih askera sa narednikom (čauš) su o tome čuli od austroougarske strane iz kasarne Meštrovac. Nisu imali nikakve šanse da se brane pa su prešli na bosansku stranu i predali se. Tako je isto učinilo i 1750 vojnika sa dva generala koji su umjesto da brane Pljevlja prešli na bosansku stranu kod Foče i predali se austroougarskim vlastima. Kolona osmanske vojske iz Novog Pazara koja je to isto htjela učiniti desetkovana je napadima pobunjenih srpskih seljaka na putu prema Višegradu (str. 174-175).

Valoušek je dočekao i Prvi svjetski rat u BiH. Sudbina je htjela da u junu 1914. dobije dozvolu za ženidbu te je otišao u Češku na odsustvo. Tamo ga je zatekla vijest o atentatu u Sarajevu. Vjenčao se na brzinu i sa mladom vratio u BiH. Tamo je došao na Metljaku, gdje je nakon 1913. bio granični prelaz sa

Srbijom. Pošto se približavao rat, nakon sedmice dana vratio je mladu u Češku a on je ostao na Metaljci da brani taj teritorij. Krajem rata i raspadom Dvojne Monarhije prestala je dužnost ovog žandara u BiH i on se vratio u domovinu.

Kada danas čitamo Valoušekova sjećanja pred nama izbija Bosna od prije stotinu godina, nekada stvarna a nekada imaginarna. Pa i onda kada je žandar robovao predrasudama prema islamu i muslimanima, koje je donio iz Centralne Evrope s kraja 19. vijeka, ne treba da mu puno zamjeramo. On i drugi austrougarski vojnici i žandari čuvali su red i mir u ovoj zemlji u vrijeme kad su druge muslimanske skupine na Balkanu prolazile kroz mnogo teža iskušenja.

Fikret Karčić

Mjesta boli: prisilno izmještanje, kolektivno sjećanje i trans-lokalni identiteti u bosanskim ratom podijeljenim zajednicama

Places of Pain: Forced Displacement, Popular Memory and Trans-Local Identities in Bosnian War-Torn Communities, Berghahn Books, 2013.

Sredinom 2013. godine, u poznatoj američkoj izdavačkoj kući *Berghahn* objavljena je knjiga profesora Hariza Halilovicha. Halilovich je bio dugogodišnji profesor na Univerzitetu Monash u Australiji a trenutno profesor na Royal Melbourne Institute of Technology. Knjiga *Places of Pain: Forced Displacement, Popular Memory and Trans-Local Identities in Bosnian War-Torn Communities* ("Mjesta boli: prisilno izmještanje, kolektivno sjećanje i

trans-lokalni identiteti u bosanskim ratom podijeljenim zajednicama").

Dr. Halilovich pojavio se u intelektualnom diskursu u našoj zemlji 2007. godine kada je u magazinu *Dani* vodio polemiku sa američkim historičarom Paul Miller (tada Fullbrigh-tov predavač na Fakultetu islamskih nauka). Miller je tada napisao (je) članak pod naslovom "Svi ste vi Jevreji". Pored Halilovicha reagovao je i umjetnik Damir Nikšić.

Ova knjiga *Places of Pain: Forced Displacement, Popular Memory and Trans-Local Identities in Bosnian War-Torn Communities* podijeljena je u pet poglavlja. Prvo poglavlje *Klotjevac: Forced Displacement and Ethnic Cleansing in an Eastern Bosnian Village* ("Klotjevac: Prisilno premještanje i etničko čišćenje u jednom istočno-bosanskom selu") daje kratki presjek historije sela Klotjevac pored Srebrenice sa posebnim fokusom na njeno 'čišćenje' od strane Vojske Republike Srpske 1992. godine uključujući i svakodnevno granatiranje iz Srbije. Autor prati lokalno stanovništvo *Klotivoljani* iz ovog sela kako uslijed napada na selo spas nalaze u UN 'sigurnoj zoni' Srebrenica a zatim nakon 1995. u zapadnoj Evropi.

Drugo poglavlje *Beyond the Sadness: Narratives of Displacement, Refuge and Homecomings among Bosnian Refugees in Austria* ("Daleko od tuge: Narativi o izmještanju, utočištu i vraćanju među bosanskim izbjeglicama u Austriji") bavi se pitanjem različitih pogleda odnosno narativa o prisilnom premještanju i izbjeglištvu te o njihovoj asimilaciji Bošnjaka u austrijskom društvu. Autor prati život Edite Hegić iz okoline Prijedora koja je nakon genocida svoj 'novi' život započela u Austriji.

Treće poglavlje *(Dis)placing Memories: Monuments, Memorials and Commemorations in Post-war Bosnia and Herzegovina* ("Izmještanje sjećanja: Spomenici, memorijali i komemoracije u post-ratnoj Bosni i Hercegovini") detaljno opisuje trenutne oblike kolektivnog sjećanja na žrtve genocida. Autor na primjeru šire prijedorske regije (uključujući logore Omarska, Trnopolje i Keraterm), Mostara i Sarajeva

čitaocima detaljno prikazuje svu problematiku 'otimanja' sjećanja na žrtve.

Četvrto poglavlje *Trans-local Diasporic Communities in the Age of Transnationalism: Bosnians in Australia, Europe and the U.S.A.* ("Trans-lokalne dijasporalne zajednice u vremenu transnacionalizma: Bosanci u Australiji, Evropi i S.A.D.") bavi se raspravama o dijaspori, nastanku bosanskohercegovačke dijaspore i njihovim međusobnim suodnosima.

Peto poglavlje *Masuring the Pain of Others: Gendered Displacement, Memory and Identity* ("Mjerenje boli ostalih: rodno izmještanje, sjećanje i identitet") bavi se jednim od zane-marenih pitanja našeg društva – život udovica u Bosni i Hercegovini i u dijaspori. Posebno mjesto u ovom poglavlju zauzima slučaj Fate Orlović i crkve u njenoj avliji u Konjević Polju.

Places of Pain je knjiga koja je namijenjena više stranoj publici nego domaćoj. Ovo je knjiga koja govori o kompleksnim životima bosanskohercegovačke dijaspore i njihovim identitetnim problemima. Pitanje prisilno iseljenih i protjeranih osoba iz Bosne i Hercegovine slabo je istražena materija u našem intelektualnom diskursu. Iako se čini kao da Hariz piše o stvarima koje Bosanci već znaju, kritički pristup problematici i detaljna analiza daju čitaocima jasnu sliku o pitanju identiteta i pamćenja kod Bosanaca i Hercegovaca kako u domovini tako i u dijaspori. Autor koristi prvorazredne izvore i literaturu te je vidljivo da dobro vlada materijom. Posebno interesantno je kako autor, sam *dijasporac* antropološki pristupa navedenoj problematici prateći život nekoliko ljudi ratom protjeranih širom svijeta. Autor je odabrao svoje sagovornike doslovno 'od Australije do Amerike', ljude pretežno iz okoline Prijedora, Srebrenice i Brčkog. Čitajući knjigu, može se primijetiti da su prošlosti ovih ljudi pretežno iste: vodili su miran, 'normalan' život sve do agresije i genocida kada im najmiliji bivaju ubijeni a oni protjerani sa svojih ognjišta i konačno novi život počinju u novoj sredini ali ih bol prošlost uporno prati.

Hikmet Karčić